

Суспільно-географічні дослідження

УДК 911.3:30:929 (477)

Білецький М.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА КУБІЙОВИЧА В ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕРИ ПОСЛУГ В «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА»

Проаналізовано гасла «Енциклопедії українознавства», пов'язані зі сферою послуг, застосовано принцип функціонального групування галузей, які задовольняють потреби населення у певному виді послуг, з'ясовано чинники, які мали вплив на їхній розвиток в Україні.

Ключові слова: Володимир Кубійович, «Енциклопедія Українознавства», сфера послуг.

Дослідження понять сфери послуг в «Енциклопедії українознавства» пов'язане з іменем В. Кубійовича та його однодумців. У словникових статтях, присвячених цій галузі економічної географії, знаходимо вичерпну і достовірну інформацію про рівень та специфіку сфери послуг в Україні до 80-х років ХХ ст.

Енциклопедії, видані в ті часи в радянській Україні, а саме «Українська радянська енциклопедія: у 17-ти т.» (К., 1960—1965), «Українська радянська енциклопедія: у 12-ти т.» (К., 1977—1985), подавали інформацію, опираючись на догми «комуністичного будівництва». Такий упереджений підхід авторів радянських енциклопедій призвів до спотворення змісту тих чи інших явищ, до викривлення фактів. Про об'єктивну подачу матеріалу в цих словниках не могло бути й мови. Це, безперечно, стосувалося всіх галузей знань і географії зокрема.

Хоча В. Кубійович та його сподвижники не вживали термін «сфера послуг», проте правдиво і професійно висвітлювали стан матеріального і духовного життя людей в Україні.

Опираючись на репринтне перевидання «Енциклопедії українознавства» (Львів, 1993—2003), проаналізуємо словникові статті, які безпосередньо стосуються сфери послуг. Це дасть можливість висвітлити стан соціально-економічних процесів в Україні до 80-х років ХХ ст., простежити їх особливості.

Суспільно-географічні дослідження

Авторами статей, що стосуються сфери послуг, були В. Кубійович, Б. Кравців, В. Маркус, І. Коропецький, Е. Жарський, В. Старков, І. Бакало, А. Білинський, Б. Гошовський, Є. Гловінський, М. Лебідь, П. Поліщук, В. Голубничий, М. Юркевич та ін. Чимало редакційних матеріалів правив головний редактор В. Кубійович.

Багато гасел енциклопедії присвячено окремим темам, що тепер ми відносимо до сфери послуг. До неї належать заклади, установи, підприємства, які виконують специфічні суспільні функції, безпосередньо спрямовані на задоволення матеріальних і духовних потреб населення. Проаналізувати зміст цих статей можна по-різному: за алфавітним чи тематичним принципами. Незважаючи на те, що досі немає єдиної загальноприйнятої класифікації сфери послуг, будемо дотримуватися функціонального групування (призначення) галузей (видів діяльності), які задовольняють потреби населення у певному виді послуг.

До послуг, які формують галузі соціально-побутового (матеріально-побутового) призначення належать: житлово-комунальні, побутові, торговельного і ресторанного господарства.

Так, стаття «Житлова проблема» безпосередньо стосується сфери послуг. Її автор В. Голубничий досить детально розкрив обсяг цього поняття, виділив причини, що породжували виникнення житлової проблеми. За його спостереженнями, «темпи росту житлового фонду у довоєнний час (1926—1939 рр.) відставали від темпів росту населення міст та промислового виробництва. Війна призвела до величезної руйнації українських міст. Довоєнний житловий фонд був відновлений тільки наприкінці 1951 р., а далі — поволі зростає» [6, с. 681—683].

Іншим важливим гаслом, що стосується сфери послуг, є «Водопостачання». Її автори В. Кубійович і М. Лебідь розкривають зміст цього поняття, аналізують появу водогонів (їх географію на території України), розширення їх мережі [10, с. 299—300]. Проблеми, на які звертали увагу укладачі статті, залишаються актуальними і в ХХІ ст., адже суттєвого поліпшення потребує обладнання житлового фонду водопроводом, каналізацією, гарячим водопостачанням, ваннами (душовими), газом (це побутові вигоди) та благоустрій населених пунктів.

Однією з найважливіших галузей господарства, сфери послуг є торгівля. Укладачем статті «Торгівля УССР» є І. Коропецький. Після визначення поняття «торгівля», а також її поділу на зовнішню і внутрішню, автор звертає увагу на

Суспільно-географічні дослідження

особливості цієї галузі в СРСР. І. Коропецький приходить до висновку, що «оптова торгівля в економічній політиці СРСР була призначена для того, щоб насамперед забезпечити важливі галузі оборонної та важкої промисловості і в останню чергу населення» [9, с. 3240—3242].

До соціально-духовних (соціально-культурних) послуг відносимо освіту, науку, культуру, мистецтво тощо. Їх діяльність спрямована на забезпечення інтелектуального, духовного, розумового розвитку особистості. В «Енциклопедії українознавства» наведено низку статей, що стосуються освіти, зокрема «Дошкільне виховання», «Середнє шкільництво», «Гімназії», «Торговельна освіта», «Технічна освіта», «Музична освіта».

Так, гасло «Дошкільне виховання», авторами якого були М. Пастернакова, Л. Петрушевська, М. Юркевич, цікаве для дослідників з різних галузей. У ньому, крім визначення цього поняття, подано достовірну інформацію про появу перших дитячих садків (Полтава, 1839), специфіку дошкільної освіти в Советському Союзі, яка кардинально відрізнялася від західної, позаяк «була розрахована на виховання дітей в дусі вірності партії» [16, с. 586—588].

У редакційній статті «Середнє шкільництво», крім чіткого окреслення цього поняття, знаходимо відомості про зміни, які мали місце в цій царині за советських часів: «у 1932 р. створено основний тип повної загальноосвітньої середньої школи — десятирічну школу, у 1958 семирічну школу замінили восьмирічною; 1956 р. організовано школи-інтернати; у 1958 р. замість десятирічної школи створено одинадцятирічну школу з виробничим навчанням» [19, с. 2761—2762].

Гасло «Гімназії» досить велике за обсягом. Його автор В. Поліщук чітко описує їх виникнення та поширення, наводить історичні факти, які мали суттєвий вплив на стан та рівень гімназійної освіти на теренах українських земель, які входили до різних держав.

Торговельну освіту репрезентує однойменна стаття, авторами якої були В. Чобіток, В. Шеховцов. Вони подали історію виникнення цієї галузі, навели статистичні дані, які цікаві з погляду становлення сфери послуг на українських землях. Так, із гасла довідуємось, що «в Одесі було засновано перше комерційне училище, яких 1914 р. було в Україні понад 60» [21, с. 196—198]. За аналогічним принципом розкрито й гасло «Технічна освіта».

Музична освіта теж певною мірою має стосунок до сфери послуг, тому не могла залишитись поза нашою увагою. У ній в хронологічній послідовності

Суспільно-географічні дослідження

охарактеризовано етапи становлення музичної освіти на українських теренах, згадано культурні центри, які були її осередками. [13, с. 1662—1664].

Словникова стаття «Міста» опосередковано пов'язана зі сферою послуг. Авторами цього гасла були О. Оглоблин, А. Фіголь, Б. Кравців, А. Жуковський, В. Маркусь. Вони подали загальну характеристика міст: з'ясували їх положення, розміщення, час заснування, історичний розвиток (етапи чи періоди розвитку), величину за людністю, національні відносини (характер), обличчя (природа, історія, господарство), будівництво (план забудови, старий і новий), розвиток політичного і національно-культурного життя [15, с. 1605—1609].

В «Енциклопедії українознавства» знаходимо інформацію історико-географічного змісту про майже всі українські міста: Кам'янець-Подільський, Кременчук, Кривий Ріг, Луцьк, Львів, Миколаїв, Бердичів, Білгород-Дністровський, Біла Церква, Вінниця, Дніпропетровськ, Дрогобич, Запоріжжя, Мукачів, Одеса, Полтава, Рівне, Севастопіль, Сімферопіль, Станіславів (Івано-Франківськ), Суми, Тернопіль, Ужгород, Харків, Хмельницький, Херсон, Черкаси, Чернівці, Чернігів. Усі ці міста виступають культурно-освітніми осередкам відповідних країв (Поділля, Наддніпрянщини, Наддністрянщини, Криму тощо), торговими, транспортними, промисловими центрами, комунікаційними вузлами, центрами культурного і релігійного життя, туризму, науки. Характеристику більшості міст, країв подає В. Кубійович.

Заслуговує на увагу і стаття «Виставки». У ній наведено їх класифікацію (сільськогосподарські, промислові, мистецькі, наукові і науково-популярні), висвітлено історію їх виникнення. Із гасла довідуємось, що «в часи колективізації виставки були способом політичної і агрономічної наочної пропаганди» [4, с. 258—261]. Енциклопедисти здійснили величезну працю: вони не просто зібрали цінний фактичний матеріал, а й зуміли його систематизувати та науково осмислити.

За таким же принципом написане гасло «Музеї», автором якого є Б. Кравців. Тут подано класифікацію цих закладів, історію становлення музейної справи на українських землях від княжих часів до 80-х років ХХ ст. Автор статті об'єктивно висвітлює причини, які призвели до руйнації музейництва у совєтські часи, дослідник сміливо пише, що «розвиток українського музейництва був припинений в результаті проведеного в 30-их рр. розгрому українських наукових і культурних установ і реорганізацією музеїв у пропагандивні культурно-освітні установи» [11, с. 1658—1660].

Суспільно-географічні дослідження

Безпосередній стосунок до сфери послуг має гасло «Бібліотеки на Україні», у якому аналізується стан розвитку бібліотек, розкривається поява перших рукописів та рукописних книг, періоди розвитку бібліотек, призначення бібліотек, їх мережа та підпорядкованість бібліотечної справи ідеологічній політиці комуністичної партії, яка скерована була проти української культури (нищення й вилучення українських авторів або віднесення їх до «спеціальних фондів») [2, с. 125—126].

Стосунок до сфери послуг має велике за обсягом гасло «Наука», авторами якого були І. Бакало, Б. Кравців, В. Кубійович. Науковці-енциклопедисти згадують великі наукові осередки, вказують на чинники, які гальмували розвиток цієї сфери в Україні [1, с. 1706—1711].

До соціально-оздоровчих послуг відносимо охорону здоров'я, фізичну культуру, спорт, туризм, об'єкти рекреації тощо. Статті про охорону здоров'я та фізичну культуру написав Е. Жарський. Він висвітлив історію становлення цих галузей, навів статистику росту медичних установ та медичних кадрів. Відомості про розвиток фізичної культури особливо цікаві, оскільки в них згадуються перші українські спортивні товариства та їх сподвижники.

Гасло «Туризм», укладачем якого теж був Е. Жарський, має безпосередній стосунок до сфери послуг. Автор сформулював чітке визначення цього поняття, окреслив історію становлення цього виду діяльності людини на українських теренах від перших спроб мандрівників до 80-х років ХХ ст. Е. Жарський навів цікавий факт, що «1924 р. у Львові засновано мандрівно-краєзнавче товариство «Плай» з філіями в інших містах, що влаштовувало прогулянки по Львову, Карпатах» [8, с. 3283—3285].

До соціально-економічних послуг відносимо банки і страхування.

Статтю «Банки» написали Є. Гловінський, Р. Димінський, В. Кубійович. У ній наведено визначення поняття, окреслено етапи становлення та функціонування банківської системи на українських землях, що входили до різних держав [5, с. 88—89].

Гасло «Страхування» теж має прямий стосунок до сфери послуг. Його автором є А. Білинський. Він подав чітку дефініцію цього поняття, детально описав історію його виникнення, охарактеризував діяльність страхових товариств, які функціонували на українських теренах від імені різних окупаційних режимів, описав види страхування в УРСР [3, с. 3070—3071].

Суспільно-географічні дослідження

Дотичними до матеріально-побутових і соціально-духовних послуг є соціально-комунікаційні послуги, а саме послуги зв'язку, інформаційні та транспорту.

В енциклопедичній статті «Пошта» знаходимо вичерпні відомості про це поняття, історію його розвитку та функціонування, довідуємось про першу постійну пошту, яка була заснована у Львові 1629 року.

Гасла «Телеграфний зв'язок», «Телефонний зв'язок» побудовані за подібним принципом. Після визначення понять знаходимо інформацію про виникнення цих видів зв'язку на українських теренах. Так, довідуємось, що в Україні «вперше встановлено телефонний зв'язок у містах: Одесі (1882), Львові (1884), Києві (1886), Харкові (1888). Перші міжміські телефонні зв'язки встановлено у 1910—1912 рр. (Одеса-Миколаїв, Харків-Катеринослав). Щойно в середині 1920-их рр. встановлено телефонний зв'язок між більшими містами України та з Москвою і Ленінградом».

Автором статті «Радіомовлення» був Б. Кравців. Він сміливо і правдиво констатував факт, що «в УССР, як і в усьому ССР, радіо поставлене... на службу державі й комуністичній партії» [12, с. 2446—2449].

Гасло «Телебачення» теж безпосередньо пов'язане зі сферою послуг. У ньому після визначення поняття знаходимо вичерпні дані про становлення цього дієвого на свідомість людей засобу масової інформації.

Статтю «Транспорт» написали Р. Димінський та В. Кубійович. Спочатку автори охарактеризували природні умови для транспорту в Україні. Енциклопедисти слушно зазначили, що «ці, взагалі добрі, природні умови не використані як слід. Українські шляхи сполучення здебільшого занедбані» [7, с. 1096—1103]. Про автотранспорт та залізничний транспорт теж написано без прикрас, які постійно простежуємо на сторінках советських енциклопедій.

Із нашого огляду видно, що в «Енциклопедії українознавства» подано цінну інформацію, що характеризує становлення різних галузей, які задовольняли матеріальні, духовні, культурні, фізичні види діяльності людини. Вони, через вагомі історичні причини була залежні від політики держав-займанців, не могли розвиватися самостійно. Це, безперечно, вплинуло на сучасний стан сфери послуг у нашій країні.

Суспільно-географічні дослідження

Використана література:

1. Бакало І., Кравців Б., Кубійович В. Наука // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1996. — Т.5. — С. 1706—1711.
2. Бібліотеки на Україні // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1993. — Т.1. — С. 125—126.
3. Білинський А. Страхування // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 2000. — Т.8. — С. 3070—3071.
4. Виставки // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1993. — Т.1. — С. 258—261.
5. Гловінський Є., Димінський Р., Кубійович В. Банки // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1993. — Т.1. — С. 88—89.
6. Голубничий В. Житлова проблема // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1993. — Т.2. — С. 681—683.
7. Димінський Р., Кубійович В. Транспорт // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. Загальна частина / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1995. — Т.3. — С. 1096—1103.
8. Жарський Е. Туризм // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 2000. — Т.9. — С. 3283—3285.
9. Коропецький І. Торгівля УССР // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 2000. — Т.9. — С. 3240—3242.
10. Кубійович В., Лебідь М. Водопостачання // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1993. — Т.1. — С. 290—300.
11. Кравців Б. Музеї // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1996. — Т.5. — С. 1658—1660.
12. Кравців Б. Радіомовлення // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1998. — Т.7. — С. 2446—2449.
13. Музична освіта // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1996. — Т.5. — С. 1662—1664.
14. Народні бібліотеки і читальні // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1996. — Т.5. — С. 1701—1702.
15. Оглоблин О., Фіголь А., Кравців Б., Жуковський А., Маркусь В. Міста // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1996. — Т. 5. — С. 1605—1609.
16. Пастернакова М., Петрушевська Л., Юркевич М. Дошкільне виховання // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1993. — Т.2. — С. 586—588.
17. Побутове обслуговування населення // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. Поліщук В. Гімназії // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1993. — Т.1. — С. 382.

Суспільно-географічні дослідження

18. Середнє шкільництво // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1998. — Т.7. — С. 2761—2762.
19. Чобіток В., Шеховцов В. Технічна освіта // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 2003. — Т.11. — С. 196—198.
20. Чобіток В., Шеховцов В. Торговельна освіта // Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 2003. — Т.11. — С. 196—198.

Билецкий М. И.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ВКЛАД ВЛАДИМИРА КУБИЙОВИЧА В ИССЛЕДОВАНИЕ СФЕРЫ УСЛУГ В «ЭНЦИКЛОПЕДИИ УКРАИНОВЕДЕНИЯ»

Проанализированы лозунги «Энциклопедии украиноведения», связанные со сферой услуг, применен принцип функционального группирования отраслей, удовлетворяющих потребности населения в определенном виде услуг, выяснено факторы, которые повлияли на их развитие в Украине.

Ключевые слова: Владимир Кубийович, «Энциклопедия украиноведения», сфера услуг.

Biletskyi M.

Ivan Franko National University of Lviv

VOLODYMYR KUBIYOVYCH'S CONTRIBUTION IN THE SERVICE SECTOR RESEARCH IN THE "ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE"

The article analyzes the entries in the "Encyclopedia of Ukraine" connected with the service sector. The principle of functional grouping of sectors which satisfy the needs of population in a certain kind of services has been employed. The factors which influenced their development in Ukraine have been elucidated.

Keywords: Volodymyr Kubiyovych, "Encyclopedia of Ukraine", the service sector.